

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

2

XV

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1967

OBSAH

STUDIE

Marián Temeš, Dve zaniknuté sklárne na území niekdajšieho uhrovskeho panstva 157

MATERIALY — ARCHÍV

Viera Nosáľová, Ľudový odev v Gemeri 215

Vendelín Jankovič, Materiály k dejinám ľudovej architektúry na území býv. Nitrianskej župy z r. 1778—1779 254

Viera Urbančová, Z rukopisnej pozostalosti Jána Čaploviča (Ethnographia Valachorum) 271

Adam Pranda, Statút o výrobe mlynských kameňov v Novej Bani z r. 1813 302

ROZHLADY

Adam Pranda, Sympóziu o priemyselných oblastiach v Opave 309

Ema Kaľounová, Prvé vinohradnícke múzeum na Slovensku 311

Drobné zprávy 313

RECENZIE A REFERÁTY

Bratislava 2 (1966) (A. Pranda) 314

Sborník Strážnice 1946—1965 (A. Pranda) 315

Kultura a tradície (J. Podolák) 317

R. A. Pelham, Fulling Mills (J. Pátková) 319

J. Falkenberg, Kin and Totem (R. Raczýúski) 320

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Мариан Темеш, Два ликвидированные стекольные завода, на территории бывшей угровецкой барщины — — — — — 157

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Вера Носальова, Национальный костюм в Гемери — — — — — 215

Венделин Янкович, Материалы по истории народной архитектуры, на территории бывшего нитрянского комитета в 1778—1779 гг. — — — — — 254

Вера Урбанцова, Из рукописного наследия Яна Чапловича — — — — — 271

Адам Пранда, Устав о производстве мельничных жерновов в Новой Бани в 1813 г. 302

ОБЗОРЫ

Адам Пранда, Симпозиум о промышленных областях в Опаве — — — — — 309

Эма Кагоунова, Первый виноградский музей в Словакии — — — — — 311

МЕЛКИЕ ЗАМЕТКИ

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Marián Temeš, Zwei eingegangenen Blashütten auf dem Gebiete der ehemaligen Herrschaft von Uhrovec 157

MATERIALIEN — ARCHIV

Viera Nosáľová, Volksbekleidung in Gemer 215

Na 1. strane obálky: Karafa, vyrobená v sklárni Karolintál, Konice 19. stor. Foto I. Kleinová 1967

STATÚT O VÝROBE MLYNSKÝCH KAMEŇOV V NOVEJ BANI Z ROKU 1813

RÈGLEMENT SUR LA PRODUCTION DES MEULES À NOVÁ BAŇA, EN 1813

Výroba mlynských kameňov mala na strednom Pohroní dobré surovinové predpoklady a možnosti. Vyvetré horniny žulového a syenitového magmatu, ktoré na zemskom povrchu stuhli na trachyty a ryolity, boli oveľa vhodnejším materiálom na výrobu šrotovacích a vodných mlecích kameňov ako pieskovce, ktoré sa na ich výrobu používali v iných oblastiach Rakúsko-Uhorska. Trachyty boli totiž nielen tvrdšie, ale mali aj iné prednosti a výhody. Z nich vyrobené mlynské kamene pri mletí obilniny jemnejšie vymieľali a mali dvojnásobne až trojnásobne dlhšiu trvácnosť v porovnaní s kameňmi pieskovcovými. Tieto ich vlastnosti umožnili rozširovanie výroby i exportu, a to nielen na vnútorný trh Uhorska, ale aj za jeho hranice, na zahraničné trhy prostredníctvom silnej priekupníckej zložky, ktorú v období kapitalistickej industrializácie Uhorska takmer úplne ovládal neslovenský kapitál.¹

Výroba šrotovacích i vodných mlecích kameňov siaha v tejto oblasti až do 12.—14. storočia. Do značných rozmerov sa rozrástla najmä vo dvoch strediskách, v slobodnom kráľovskom banskom meste Nová Baňa a v poddanskej obci Hliník nad Hronom.² Už toto postavenie oboch stredísk podmienilo vo

feudalizme aj vlastnícke pomery výrobcov a možnosti využívania uvedeného nerastného bohatstva. V Hliníku nad Hronom sa výrobou mlynských kameňov vo vlastnej réžii zaoberalo jednak feudálne panstvo, jednak jednotliví gazdovia-poddaní, ktorých vlastnícke pomery pri využívaní tohto bohatstva určoval už v základoch poddanský vzťah obce k feudálnemu panstvu. To v praxi znamenalo, že výrobcovia-poddaní museli od každého vyrobeného a odpredaného šrotovacieho i mlecieho kameňa odvádzať panstvu určité peňažité dávky, poplatky (*intrádu*). V prípade kameňolomov šlo totiž o malé regálne právo, ktoré bolo privilegiom zemepána a ktoré vyplývalo z feudálneho vlastníctva pôdy. Preto výrobcov v Hliníku nad Hronom ťažba v kameňolomoch a výroba mlynských kameňov ešte nekvalifikovala na úžitkových vlastníkov, keďže kameňolomy mohli používať či už z titulu árendy, zálohu, prostého používania, výprosy ap.³ Nakoľko menších regálnych práv sa zákon o zrušení poddanstva z roku 1848 vôbec nedotkol a urbáriálny patent z roku 1853 zrušil len niektoré, čo potvrdil nakoniec aj cisársky patent z roku 1855 i zákon z roku 1871,⁴ regálne právo na úžitok z kameňolomu sa aj naďalej uplatňovalo vo vzťa-

¹ J. C s e r n i c k y, *Az Uj-Bányai malomkögyár részvénytársaság. Gyártmányainak árjegyzéke*, Szeged 1899, 14—15, podrobne uvádza menoslov a adresy priekupníkov, ktorí majú stále na sklade pre potreby svojho kraja vyhovujúce novobanské kremenné a trachytové mlynské kamene. Priekupníci boli v týchto mestách: Budapešť, Babócsa, Brašov, Csurgó, Daruvár, Győr, Fehértemplom, Keszthely, Ivaničgrad, Mura-Szerdahely, Nagy-Kanizsa, Nyék, Pápa, Szent-Gotthárd, Szombathely, Záhreb, Viedeň, Graz, Perg, Bohumín, Kolomyja, Stanislav, Zučka, Czernowice, Berlín, Bukurešť, Craiova atď. Okrem nich s novobanskými šrotovacími a mlecími kameňmi obchodovala aj Maďarská obchodná akc. spoločnosť. Názvy lokalít uvádzame podľa zápisu autora publikácie.

² A. P r a n d a, *K dejinám výroby mlynských kameňov na strednom Slovensku*, Slovenský národopis 12, 1964, 561—605. Okrem týchto stredísk bola výroba známa aj v Ziari nad Hronom (predtým Svätý Kríž nad Hronom; tu najmä výroba kremenných mlecích kameňov), Stará Kremnička, Vyhne atď.

³ K. R e b r o, *K otázke práv poddaného k usadlosti do roku 1848*, Historické štúdie 8, 1963, 78.

⁴ J. M é s á r o š, *Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848—1900* (K problematike feudálnych prežitkov), Bratislava 1959, 56—57. — J. M é r e i, *Príspevok k dejinám hnutia poľnohospodárskych robotníkov v Uhorsku*, Sborník Kapitoly z uhorských dejín, Bratislava 1952, 264.

hu k bývalým poddaným zo strany panstva. Tak mnohé feudálne prežitky doznievali aj v období, keď už boli zákonom dávnejšie zrušené. Vo výrobe šrotovacích a vodných mlecích kameňov sa to prejavovalo odvádzaním *intrády*. Preto neprekvapuje, že sa výrobcovia v Hliníku nad Hronom ešte niekoľko desaťročí po vyhlásení spomenutých zákonov súdnou cestou až u najvyšších inšancií domáhali ich uplatnenia v praxi.⁵ Hliničania sa usilovali hlavne o to, aby boli kameňolomy vyhlásené za urbársku pôdu; týmto vyhlásením by sa bolo skončilo odvádzanie peňažitých poplatkov od každého vyrobeného či predaného mlynského kameňa.

Úplne odlišným spôsobom boli za feudalizmu upravené vlastnícke pomery výrobcov-mešťanov v Novej Bani. Keďže sa ich vlastnícke pomery zakladali na práve slobodných kráľovských mešťanov voľne otvárať a využívať všetky kameňolomy nachádzajúce sa v mestskom chotári, nemuseli mešťania až do roku vydania *Štatútu straníva pajuvania a užívania mlynských kameníc* platiť nijaké poplatky. Ak túto skutočnosť domyslíme hospodársko-sociálne, znamenalo by to, že výrobné náklady novobanských kamenárov boli až do roku 1813 alebo 1816 podstatne nižšie ako hlinických. Naše konštatovanie možno doložiť výškou poplatku, *intrády*, ktorú museli hliničníci výrobcovia odvádzať na začiatku 19. storočia feudálnej vrchnosti. Poplatok sa odvádzal od priemeru a hrúbky mlynského kameňa a pohyboval sa od 0,5 zl až do 2,5 zl.⁶

Znížené výrobné náklady boli však iba jednou stránkou lepších hospodársko-sociálnych pomerov novobanských kamenárov. Ako nám publikovaný *Štatút* potvrdzuje, mali tunajší kamenári-mešťania aj niektoré ďalšie výhody. Mohli nielen slobodne otvárať *kamenice* a ťažiť z nich potrebný materiál na výrobu šrotovacích i vodných mlecích kameňov, ale mohli toto právo aj odpredať alebo darovať inému mešťanovi, prípadne vstupovať do výroby s ďalšími spolumešťanmi v záujme zvýšenia produktivity alebo zníženia výrobných nákladov. Zaujímavé sú aj údaje o vzťahu kamenárov-mešťanov ku kamenárom-nemešťanom i furmanom-mešťanom, ktorí v Novej Bani — na rozdiel od Hliníka nad Hronom — tvorili samostatnú skupinu *do kupectví mlynských kameňuv tak potrebných ľudí*.

Keďže uvedený *Štatút*⁷ je ojedinelým, zato však veľmi dôležitým historickým dokumentom nielen k problematike výroby mlynských kameňov, ale aj k vlastníckym pomerom novobanských mešťanov pri využívaní kameníc, k spôsobu zaobchádzania s inými (najatými) kamenármi a furmanmi i k povinnostiam mešťanov pri vlastnej ťažbe a opracúvaní kameňa, uvádzame ho v plnom znení. Právo pís dokumentu čiastočne upravujeme podľa súčasného úzu; ponechávame však všetky — pre miestne nárečie typické — tvaroslovné, hláskoslovné i syntaktické zvláštnosti.

⁵ Pozri fond *Riaditeľstvo Státnych lesov a majetkov v Banskej Bystrici* (uložený v Státnom archíve v Radvani), najmä č. 3-prez. z roku 1883. Pod týmto číslom sú uložené všetky súdne spisy týkajúce sa kameňolomov v Hliníku nad Hronom od 16. júna 1857 až do 18. augusta 1881 a vydané rozličnými súdnymi inštanciami.

⁶ Pozri fond *Leirása. A Revistyei uradalomnak 1801-böl* (uložený v Ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici). Za upozornenie na tento materiál ďakujem A. Špieszovi, pracovníkovi Historického ústavu SAV, a J. Watzkovi, pracovníkovi Státného archívu v Bratislave, ktorí v širšie koncipovanej práci k dejinám hospodárskych pomerov obyvateľstva Tekovskej župy v 18. storočí všimajú si aj problematiku výroby mlynských kameňov v Hliníku nad Hronom. Pozri ich prácu *Poddaní v Tekove v 18. storočí*. Historicko-štatistická monografia, Bratislava 1966.

⁷ Nachádza sa v bývalom Mestskom archíve v Novej Bani (teraz v Okresnom archíve v Ziari nad Hronom, odbočke v Novej Bani). Za preštudovanie ďakujem M. Šatarovi, pracovníkovi Okresného archívu.

straniva pajuwania a užívania mlynských kameníc v slobodnom kráľovskom a banskom meste Novej Bani, následkom rozkazu vysokého uhorsko-kráľovského Consiliuma od dňa 16-ho marca roku 1813 pod No 4900, skrze meský Magistrát dňa 1-ho decembra tohože roku predloženie a skrze tože vysokého Consilium dňa 15-ho februára roku 1816 pod No potvrdenie.

Ponevác už to, že sa zdejše kamenice na ten spôsob jak jiné meské grunty do árendy dať nemožu, i slávne zdejše mešťanstvo jednomyseľne uznalo, zustávajú tehdy v otázky stojice kamenice jednému každému zdejšimu

mešťanovi, který len takové otváratí a na ne nakladatí chce a spôsob má, společné a slobodné. Skúsenost ale každodenná nás učí, že na prednesené kamenice nakladajúci mešťania mnohonásobne mezi sebou sa pohoršujú a prenasledujú, a tak z Cassy meskej z prednesených kameníc pocházajúci osoch umenšujú. Pre tú príčinu, aby se tomu už raz konec otrhol a aby v otázky stojících kamenicách lepší prospěch se čínel a nový skrze takových užívání Cassy meskej větší duochodok přibýval, potřebná věc jest, aby v tých istých kamenicách istý, podľa kterého zdejši na takové nakladající mešťania pokračovati povinní budú, Porádek učiněný bol, učiněný tehdy jest, jak nasleduje.

Oddiel I.

O stave a spôsobe kameníc a patričnom pajuванні týchže

Na dvuch nad mestom se nachádzajúcich a mlynským kameňom bohatých brehách, tak rečených Himmelraich aneb v Háji a Steinbrochu, toľko kameníc otvorených jest, že z takových některé pre nedostatek slušne sa neopatrujú; některé ale i konečne zanedbané najvíc pre tú příčinu zustávají, že mnohí mešťania jedine do takových kameníc, které skrze jiných usilovnějších s velkým nákladem a útrvu do dobrého a užitečného stavu přinesené sú, se pchají a takové bez všeckých nákladkov užívání chcejú. Z toho nasleduje, že obecné toto beneficium kameníc v tak rozšířenéj na prednesených dvuch vrchách mlynského kameňa hojnosti každý zdejši mešťan, který len nakladatí chce a muže, slobodne užívání smie. Ponevác tehdy i pre porádek i pre polehčení tejto věci a obzvláštne pre obecný zisk potřebné by bolo, aby kamenice čo najvíc rozmnožené boli, spravodlivost ze sebu donáša, aby ti mešťania, kteří nové kamenice otvorili aneb od starodávna zanedbané i do užitečného stavu s velkým nákladem a usilovností přivedli, proti takovým, kteří jedine z tej příčiny, že beneficium toto mešťanské a společné jest, do donášajícího stavu přivedených kameníc velmi lachko a bez všeckých nákladkov stúpili a takové po

dobrym způsobem užívání chcejú, dostatečnú assistentiu obsáhli.

Jinác každěj kamenici šířost a zdlžost má se vymeratí, tak i v každěj kamenici jistý počet kamenárskych pánou ustanovený býti. Z tej příčiny:

1° aby mezi suseckíma kamenicami skrzeva medze často nastávající (z)vady a pohoršení, nakolko možná věc jest, umenšené a tak i kamenice v dobrem porádku opatruvané boli, urídené jest, aby (v) každěj kamenici, a síce šířost na osem, zdlžost ale na štyřicet lachtrou vymeraná bola;

2° ponevác ale mnohonásobného, které sa v kamenicách stáva, pohoršení příčina i tá býva, že mnohí mešťania jedine do takých kameníc, které skrze opatřenějších kamenárskych pánou s velkým nákladem a ustávaním vyčistěné a k hotovému užívání přichystané sú, (v)stúpiti se usilují, pre túto tehdy, a potom i pre tú příčinu, aby čo najvíc kameníc náležite a slušne vyhotovených bolo, ustanovené jest, aby v každěj kamenici jisté osobitné tovarišstvo se spojilo, a ponevác kamenice i staré zanedbané sa nachádzajú, aj placu nové otváratí je nazbytek do každěj kamenici jedine No 4 mešťania a kamarátí se dopúšťajú;

3° podobne aj ti mešťania, ktorí, když se veľký nákladok na čistení kameníc aneb jiné obecné věci robí, aneb kupectvo stojí, aby výdavky veľké nemali, pajuvať, to jest na kamenice nakladať bez jinej dostatečnej príčiny dobrevoľne a konečne prestanuť, po minulých 4 tedňoch (!) od ostatného lónu rátať) právo a spoločnosť, které posavád v nektorej kamenici mali, neomylně a skutečne stratia, ani jináč do takevej kamenici (jestli ešte jini ne(v)stúpili) pristupok mať nebudú, okrem keď všecky unkesty (!), v neprítomnosti jejich vynaložené, predešlému svému tovarištvu vynahradia;

4° jestli by sa ale stalo, že by nekterý svoje právo, které v nejakej kamenici má, nadálej zadržati nechcel aneb nemohel, slobodno jest takovému to isté právo aneb částku svoju jinému kterémukoľvek zdejšému mešťanovi odpredati aneb darovati;

5° aby ale asnáť (!) v užívání mešťanského toto dobrodení chudobnejší skrze možnejších mešťanov utlačení neboli — a aby podobne týchto, t. j. možnejších usilovnosť v pajuvaní v kamenárskych baňách prekážku nemala — slobodno bude každému mešťanovi brez (!) všetkej výmienky kamenice aneb v tovarištví jiných spolumešťanov otvoriti, tak aj zanedbané staré užívati.

Však predce jeden každý mešťan povinnen bude takovú vec slávnemu zdejšímu magistrátu oznámiti a od takového sebe dovolení pýtati;

6° ten istý mešký magistrát pozatým skrze svoju deputáciu m(i)esto a plac takevej starej aneb novej kamenici — jestli žádnú prekážku nevyvalezne — starostlivému jednému každému mešťanovi vymerali dá, jeho do úžitku takevej položí, i naposledu jemu z prvej magistratuálskej sessii, v ktorej totižto deputácia

písobnú svoju reláciu urobí, písobne pod meškú pečadu (!) o tej istej kamenici vymerranej potvrzení odevzdá;

7° s takým spôsobem do kamenici uvedení mešťan povinný bude prez (!) 4 týždne v takevej práci započati, v počatej nasledovne a prospěch činiti a v nej stály zastávati.

Jináč jestli v takevej pracuvati za 4 týždne svojou vinou zanedbá, právo do takevej kamenici, okrem jestli dostatečnú príčinu preukáže, strati.

Tak stratené právo jinému kterémukoľvek mešťanovi odevzdané bude.

(V)šak nič menej, jestli by ten istý mešťan do zanedbanej takevej aneb i do druhej trebárskerej — kde totižto ještě ustanovený z týž (!) kamarátov počet není — kamenici vůlu dostal a vynaložené asnáť na takovú skrze predešlých svojich kamarátov nákladky vynahraditi aneb i novú kamenicu predpisným způsobem a porádkem otvoriti chcel, všdycky slobodno jemu zastáva;

8° jestli tehdy kto z mešťanov s vlastným svojím nešťestím novú kamenicu by otvoril a na takovú samotný nakladať, podobným způsobem aj samotný, jestli by na mlynského kameňa súcu skalu štěstlivo natrafil, takovú novú kamenicu užívati a v takevej slobodne, vytvárajíce jiných mešťanuv, panovati může;

9° ponevác ale k žádanému v obecných zdejších kamenicách prospěchu porádku v takových pajuvaní by mnoho pomohlo, z tej příčiny, jako podle týchto skrze slávnú uhorskú komoru potvrzených regúl, jeden každý mešťan pokračovati povinne bude; taky zdejša slávná vrchnost skrze svoju, která každý rok 2 razy, a síce na jar a v jeseň, do prednesených vyslaná bude, deputáciu, porádek takový vésti a zadrživati bude.

Oddiel II.

O zachádzaní s kamenári, to jest s hotoviteľmi kamení a s furmanmi

1° Aby mlynské kamene i dokonale aj dostatočne robené boli, potrebná vec jest, aby kamenári v každej kamenici boli stáli, pilní a v svojej práce (!) dokonali; preto, nakoľko možná vec jest, kamenári voždy zdejší a robotní vyvoliti se majú, ktorí aby v každej bani boli stále.

2° Jednému každému kamenárskimu páno-

vi pod pokutou 12 zl (které do žebračkej cassy zbíratí se budú) zakázané jest cudzího kamenára jakýmkoľvek spôsobom odvolati, ani jináč do svojej kamenici prijati, okrem jestli takový od predešlého svojho pána písobné svedectví preukáže, že totižto od neho skutečne prepustený jest.

3° Všeci kamenárski páni ze svojima kame-

nármí na jeden rok trvající kontrakt vždy napředok spraviti a takový pri konci roku obnovit povinni budú, od kterého kontraktu jako jedna stránka nesmie, tak jestli obidve privolia, odstúpiti slobodne možu.

4° Aby ale kamenári, nakoľko možná vec jest, v jednej kamenici stále zdržaní boli, povinnosť bude všeckých kamenárskych pánov svojim kamenárom aj šichty, keď sa tračia, aj za vyhotovené mlynské kamene pod pokutou 12 f jednaký plat dávatí.

5° Kterí v tak těžkej práce (!) postavení kamenári, aby skrze svojich pánov ukrivdení neboli, povinni budú kamenárski páni vždy ponajprv s kamenármí sa zjednati, vyhotovené mlynské kamene od kamenárov každie dva týdne odberati a zjednatú jejich mzdu a zásluhu takovým hnedky bez všeho odkladaní v hotových peňazách vyplatiti.

6° Ponevadž ale mnohi kamenárski páni jedine aby svojich kamenárou (!) na dlhší čas v robote zdržat mohli, takovým aj vyšše jejich zásluhy peňáze napředok dávajú, preto zakazuje sa kamenárskym pánom pod stratením napředok kamenárom svojim daných peňazí týchže kamenárov (okrem jestli mezi sebou písobný nový kontrakt dobrovolne spravili) vyšše roka predneseným spůsobem do roboty siliti.

7° Čo se dotýče furmanov, ponevác títo do kupectví mlynských kameňuv tak potrební sú, že bez jejich pomoci žáden v kamenicách prospěch činiti sa nemuže, nakladá se všeckým kamenárskym pánom, aby takoví podle okoličnosti času jak odvezení mlynských ka-

meňuv z kamenici do mesta, tak i vyvezení z mesta napředok zjednatú furmanku všeci jednako platili. Priestupníci ale tohoto příkazu, jako aj tí, kterí zjednatího cudzího furmana jakýmkol'vek spůsobem odňati by se opovážil, aneb kterí se už z cesty navrátili a obyčajný s furmanmi svojimi ratung za osem dní robiti a podle takového týchže furmanou svojich zúplna vyplatiti nechcejú, prednesenej § 2° pokusy 12 f poddani budú.

8° A ponevadž nás každodenná skúsenosť učí, že mnohi kamenárski kupci napředok dané furmanom svojim peňáze pri učiněnem ratungu ani stáhnuti, ani od takových, aby ich i na budúcu furmanku a cestu zdržat mohli, prijati nechcejú. Z tej příčiny, jestli furmani závdavek nejaký aneb napředok dané peňáze od pána svého na budúcu cestu prijali, jaknáhle z prvej cesty se nevráta (!) a takové napředok dané peňáze pánovi svojmu vyplatia, aneb hotovie peňáze (jestli furman víc dlžen bol, jako si na ceste zaslúžil) na takový dlh doplatia, juš (!) tomu istímu pánovi svojmu více na cestu iti, okrem jestli dobrovolne chcejú, povinni sú neni.

9° Potrebná vec jest, aby pre polechění furmankuv, nasledovne aj od dovozenia mlynských kameňuv furmanskej ceny, cesta z kamenici do mesta vždy v dobrem stave zdržaná bola, kterou, ponevadž obecná a jednému každému potrebná jest, všeci kamenárski páni podle počtu majících v každěj kamenici kamenáruv hore držati a na takovou nakladati povinni budú.

Oddiel III.

O poriadkoch skrze samých mešťanov pri užívání tohoto spoločního beneficiuma zachovat majúcich a o povinnostiach týchže

1° To jednému každému jest známo, že v zdejšem novobanskem chotári nacházajice se kamenice jedine zdejší mešťania slobodne užívati môžu. Který tehdy mešťan by se opovážil v kamerátstvo (!) zdejšího aneb cudzího kteréhokol'vek obyvatela a n(i)e mešťana zdejše kamenice potajemne užívati, ten ponajprú (!) s pokutou § 2 a § 8 (t. j. dvanaćtima zlatýma) vynaloženou trestaný, a jestli by tento zákaz aj po druhýkrát prestú-

piti se opovážil, z úžitku v otázky stojících kamenic konečne vyhoděný a vysúdený bude.

2° Aby často nastávajica mezi kamenárskimi pánmí skrze delení vyhotovených mlynských kameňuv (z)vada a roztržitost místa juš více nemala, v jednej každěj kamenici pajujice kamarátstvo, prijaté od kamenáruv, za dva týdne vyhotovené mlynské kamene bez všeho odkladaní rozdeliti povinné jest; z nedelených ale obecných kamarátskych ka-

meňuv žiadnemu na budúce odrátaný napredok vzati, prečarati aneb odviezti slobodne není.

Který však predce takový zákaz prestúpiti by smel, ten prečaraný aneb ukradnutý společný kameň in natura aneb v cene navrátiti a okrem toho šest zlatý(ch) za pokutu zložití povinen bude.

Která pokuta aj tých, ktorí v skladoch cudzích jiného kameň prečarati aneb predati by se opovážili, nasledovati bude.

3° Tak rozdelené mlynské kamene jeden každý mešťan, aby sa mylka s nanovuo vyhotovenýma kameňmi nerobila, do svého skladu čo najskorej odviezti povinnosť mať bude, však predce na to jeden každý pilne pozorovati má, aby kamene svoje na prekážku jinému trebárs kde zložití nedopustil.

4° Ponevadž v otázky stojice kamenice k panstvu slávneho tohoto mesta prináležá (!), preto na budúce jeden každý kupčici mešťan

od predaného a z mesta vyvezeného mlynské kameňa bez rozdílu, za uznani síce meského panstva, do cassy meskej dva zlatie, za assignátiu ale notariálsku 10 kr vždy popredku zaplatiti povinen bude.

5° Který ale príkaz, jestli by kto prestúpil, vyvezené takového priestupníka mlynské kamene neomylnne skonfiškované a k tomu aj on priestupník nemilosrdne trestaný bude.

6° Aby cassa meská jistú contralériu mala, ordinálsky notáriu, který assignátie vydávati ustanovený jest, protokol vydaných assignátiou accurátne vesti bude, z kterého se pozná, koľko mlynských kamení vyvezených bolo a nasledovne koľko od takových do cassy meskej peňazi zhromaždených bolo.

S povolením magistrátu vydal Matiaš Hulényi, v. r., vyšmenuvaného mesta senátor a riadny notár.

Adam Pranda

Resumé

La production des meules de concassage et de moulure avait, sur le cours moyen de Hron, à sa disposition, de bonnes matières premières. Les trachyte et ryolite, matières volcaniques toutes les deux, étaient loin plus convenables, comme matière de construction que du grès, utilisé ailleurs. Les meules de trachyte et de ryolite étaient plus dures, donnaient la moulure plus fine et duraient de deux à trois fois autant. Ces qualités permettaient aux producteurs d'en fournir le marché intérieur de la Hongrie, mais de les exporter à l'étranger.

Les débuts de la production des meules datent du XII—XIVe siècle. Mais sa plus grand essort ne remonte qu'à la fin du XVIII. et surtout au XIXe siècle, ou grands centres fleurissaient. Nová Baňa, ville royale libre, et Hliník nad Hronom, fief seigneurial. La situation juridique très différente des deux centres en dit assez sur celle des propriétaires et sur la possibilité de développer la production à l'époque féodale. A Hliník nad Hronom c'était le seigneur qui finançait l'entreprise, mais quelques paysans-serfs s'occupaient également de la production. Mais étant serfs, ils étaient astreints de payer au seigneur, à

titre de bonalité, un droit spéciale appelé „l'entrade“ (intráda) et perçu sur chaque pierre produite ou vendue. On le calculait d'après le volume de la meule et au début du XIXe siècle il variait de 0,5 fl. à 2,5 fl à la pièce.

Les producteurs de Nová Baňa suivaient un réglément différent. Comme l'exploitation des carrières et la production des meules était le fait des citoyens libres, les bourgeois étaient libres à ouvrir ou à exploiter les mines et carrières se trouvant à l'intérieur du cadastre de la ville. Tant que le Réglément ne fut pas publié, il jouissaient de ce bénéfice sans payer quoi que ce soit en droit et impôts.

Le Réglément publié ici est écrit en patois locale. Il définit d'une manière nouvelle les droits et les devoirs des bourgeois en rapports avec les carrières, en faisant une large place aux intérêts et aux revenus de la ville. La première partie du document analyse en détail l'état des carrières, les procédés présèdent à l'ouvertures des carrières nouvelles, il décrit leur maintien et leur exploitation. La deuxième partie réglémente les rapports des bourgeois-proprétaires des carrières avec des producteurs et les voituriers à leurs services.

La troisième enfin définit les droits exploitant les carrières en commun.

Le Règlement est un rare et précieux document historique important pour quicon-

que s'intéresse à la production des meules, aux droits de propriété des bourgeois — propriétaires à Nová Baňa et à la situation sociale de ces citoyens libres.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания XV, 1967, № 1

Издается четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носальова

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang XV, 1967, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XV, 1967, No 2.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XV, 1967, No. 2. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XV, 1967, číslo 2. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: prof. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová,

dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal Markuš, dr. Ján Mjartan, prom.

hist. Štefan Mruškovič, doc. dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technická redaktorka Ladislava Haplová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2. — V-06*71151

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967